

E-kompendier på HBÅ – erfaringer efter det første år i drift

Af Lone Jensen og Kirsten Pedersen

Handelshøjskolens Bibliotek i Århus (HBÅ) har iværksat en service, som understøtter læringsmiljøet på Handelshøjskolen ved hjælp af e-kompendier. Nærværende artikel videregiver en række erfaringer om brugen og de fordele, som er opnået ved den digitale distribution af pensumlitteratur.

Lone Jensen
Projektkonsulent/Bibliotekar
HBÅ
jen@asb.dk

Kirsten Pedersen
Kontorfuldmægtig
HBÅ
kip@asb.dk

HBÅ har over en årrække udviklet på en model for, hvordan biblioteket kan spille en fremtrædende rolle i materialeforsyningen til netbaseret uddannelse. Denne udvikling har fundet sted i projektregi og med opbakning fra CTU, DEF og senest it-vest. Udviklingsarbejdet er lykkedes ved et tæt samarbejde med undervisere på Handelshøjskolen i Århus og på Århus Universitet, som aktivt har deltaget i eksperimenter med digitalisering af undervisningsmateriale. Den sideløbende etablering af e-læringsplatforme på en række uddannelsesinstitutioner har understøttet behovet for digital adgang til pensumlitteratur.

Status for udviklingen på HBÅ er, at vi nu drifter på denne service og tilbyder undervisningsmiljøet en digital distribution af pensumlitteratur i form af e-kompendier. Initiativet blev lanceret og markedsført til alle Handelshøjskolens institutter i efterårsemestret 2004.

Resultatet blev et samarbejde mellem bibliotek og undervisere på ca. 60 undervisningsforløb, hvor ca. 2000 studerende havde adgang til et eller flere e-kompendier. Det drejer sig primært om undervisningsforløb, som baserer sig på en række teoretiske artikler inden for Handelshøjskolens fagområder. Initiativet er videreført i forårsemestret 2005, hvor et tilsvarende antal kurser understøttes.

HBÅs e-kompendier

E-kompendiet er i lighed med det trykte kompendium en samling af artikler, der udgør pensum til et bestemt undervisningsforløb. Kompendiets indhold er suverænt udvalgt af undviseren, som også tager stilling til, hvordan referencerne skal sammensættes og udvælges. Ofte er e-kompendiet inddelt i temaer, således at strukturen på kompendiet følger undervisningsforløbet.

Artiklerne distribueres digitalt til de studerende via en webside forsynet med adgangsstyring. URL-adresse og brugeridentifikation kommunikerer ud til gruppen af studerende via Campusnet og kobler således læringsplatform og undervisningsmaterialer sammen.

Artiklerne baserer sig primært på bibliotekets bestand af e-ressourcer. Det drejer sig både om e-tidsskrifter og e-bøger, hvortil der dyblines på artikelniveau. Artiklerne tilgås således direkte fra forlagets eller informationsleverandørens server og er på den måde udtryk for en distribution af bibliotekets e-ressourcer på kursusniveau. Artikler fra bibliotekets trykte samling udnyttes ved hjælp af indscanning og tilgængeliggøres fra bibliotekets dokumentserver.

Håndtering af ophavsretten

Omdrejningspunktet for at distribuere artikler via internettet er en professionel håndtering af den digitale ophavsret. Her baserer vi os primært på licensaftaler med forlag og informationsudbydere. Udnyttelse af artikler fra bibliotekets trykte samling er muliggjort af en licensaftale med Copy-Dan.

I e-kompendiesammenhæng drejer det sig, som før nævnt, om at kunne udnytte de e-ressourcer, biblioteket allerede råder over. Fra interne undersøgelser har det vist sig, at vi indenfor Handelshøjskolens fagområder kan give adgang til ca. 70 % af artiklerne fra vores e-ressourcer. For disse ressourcers vedkommende må vi henholde os til de licenskontrakter, vi har indgået med udbyderen. I de fleste tilfælde er de indgået i samarbejde med Biblioteksstyrelsen.

For at kunne digitalisere fra den trykte samling kræves en licensaftale. Da ændringerne i Lov om ophavsret fra 2002 giver mulighed for licensaftale på det digitale område, har vi valgt at indgå en aftale med Copy-Dan, som trådte i kraft 1. 2. 2004. Aftalen dækker dog ikke dagbladsområdet.

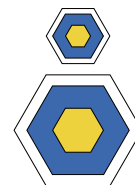
Aftalen indebærer, at Biblioteket må indscanne og lagre ophavsretsbeskyttet materiale til undervisningsbrug. Indscanningen skal

Den største fordel for undviseren er, at biblioteket garanterer, at den digitale ophavsret er håndteret professionelt.

Vi opnår først og fremmest en bedre udnyttelse af e-ressourcerne.

Der opstår et samarbejde mellem bibliotek og underviser, som vi vurderer, er af stor nytte for biblioteket som aktiv partner i undervisningen.

ske fra trykte udgaver af bøger og tidsskrifter, og må ikke ske fra materialer, der er "født digitale".

I lighed med universiteternes kopiaftale med Copy-Dan er der i aftalen et sæt omfangsregler, som fastsætter det antal sider, der må indscannes fra de enkelte værker. Dette afhænger af værkets "alder", jo ældre værket er, jo mere må der indscannes. De interne undersøgelser har vist, at Copy-Danaftalen dækker yderligere ca. 20 % af pensumlitteraturen.

De resterende ca. 10 % kan vi på baggrund af Copy-Danaftalens omfangsregler ikke indscanne. For at kunne dække disse kræves, at der foretages en individuel klarering hos forlagene. Da vores erfaring viser, at det er en tidskrævende proces, har vi valgt ikke at klarere individuelt og kan derfor ikke i alle tilfælde tilbyde 100 % digitale kompendier.

Hvorfor e-kompendier?

Hvilke fordele opnås ved at publicere kompendier digitalt?

Vi bliver ofte mødt med spørgsmålet, om vi ved digitalisering af kompendiet ikke blot "sætter strøm" til et trykt kompendium. Her er det vores klare holdning og erfaring, at vi opnår fordele, som er langt bredere for både studerende, undervisere og bibliotek.

Fordele for studerende

HBÅ har undersøgt de studerendes brug af e-kompendier ved en spørgeskemaundersøgelse, sendt til de 2000 studerende, som havde adgang til e-kompendier i efterårssemestret 2004. Vi opnåede en besvarelsesprocent på 13 og undersøgelsen havde til formål at afdække brugen på tre områder:

1. Tekniske problemer
2. Adfærd i forbindelse med læsning og udskrivning af artikler
3. Elektroniske kompendier som del af studieprocessen

Størstedelen af besvarelserne (80 %) kommer fra studerende på erhvervsøkonomiske institutter. Alle besvarelser fordeler sig på uddannelsesniveauer på følgende måde:

62 % Kandidat-, HD- og masterstuderende
38 % Bachelorstuderende

1. Tekniske problemer

En overvejende del af de studerende udtrykker, at de aldrig eller få gange har haft problemer med adgangen, hvilket vi opfatter som tilfredsstillende. Undersøgelsen viser, at en stor del af de studerende kobler sig på kompendiet uden for Handelshøjskolens campusområde. Her kan problemer med adgang være begrundet i en anden organisations firewall. De studerende, der har haft problemer med adgang, efterspørger typisk mere information af teknisk karakter om servicen.

2. Adfærd i forbindelse med læsning og udprintning af artikler

Undersøgelsen viser, at flere studerende jævnligt vælger at læse artikler på skærmen. En kommentar fra disse studerende er, at de opnår en fleksibilitet ved at have begge muligheder. Man kan undre sig over, at det er muligt at læse teoretiske tekster via skærmen. Her må man tage i betragtning, at de studerende tilhører en anden generation i forhold til udnyttelsen af it-teknologien. Via deres udbredte brug af sms, msn o.a. i dagligdagen, er deres håndtering af teknologien øjensynligt mere avanceret. M.h.t. udprintning er det markant, at halvdelen printer ud uden for Handelshøjskolen, og heraf printer de fleste ud hjemmefra.

3. E-kompendier som del af studieprocessen

En tredjedel af de studerende oplever, at det er en fordel at kunne sammensætte sit eget personlige kompendium trykt eller digitalt med pensumartikler, egne noter og anden litteratur. Knap en femtedel udtrykker, at de har haft glæde af linkmuligheder i e-ressourcer til andre emner, forfattere og artikler.

Med hensyn til udnyttelse af søgefaciliteter i Adobe Acrobat Reader svarer en tredjedel, at de har brugt den facilitet. En svaghed er, at den ikke kan anvendes ved scannede artikler, da de af ophavsretsmæssige årsager optræder som billedfiler (pdf-filer).

Nogle studerende har haft glæde af andre faciliteter i Adobe Acrobat som f.eks. kopiering, markering, udskrivning af flere sider på en gang, tilføjelse af andre noter m.v. Disse faciliteter kræver, at man har købt programmet,

da det ikke kan hentes gratis på internettet, som tilfældet er med Adobe Acrobat Reader.

Som en del af spørgeskemaundersøgelsen, havde de studerende mulighed for at komme med egne kommentarer til e-kompendierne. Her udtrykkes meget forskellige holdninger til servicen. Vi foretog denne undersøgelse allerede efter det første semester i drift, hvilket sandsynligvis har influeret på besvarelserne. Vi kan derfor ikke forvente, at de studerende på dette tidlige tidspunkt havde vænnet sig til at håndtere pensumlitteraturen digitalt.

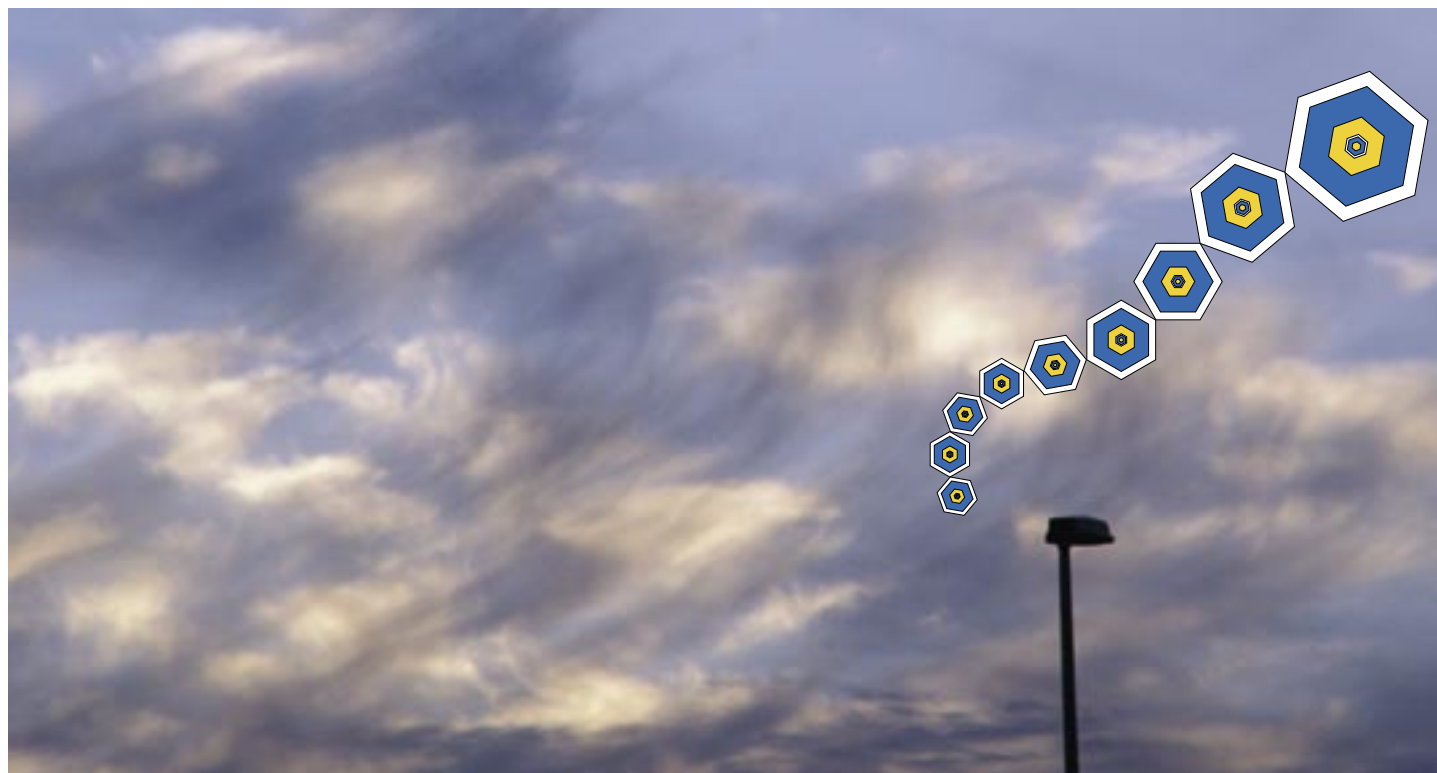
Undersøgelsen har afdækket kritik på forskellige konkrete punkter, som vi vil undersøge og rette op på inden efterårssemestret 2005. Det drejer sig bl.a. om scanningskvalitet, hvor formularer og fodnoter i nogle tilfælde ikke har været læsbare. Sideløbende hermed vil vi gøre en aktiv indsats for at formidle mere information om initiativet til både studerende og undervisere. Vi vil især styrke vores formidling om håndtering af den digitale ophavsret, samt komme med anbefalinger af mere teknisk karakter.

Fordele for undervisere

Vi har endnu ikke foretaget en systematisk undersøgelse af undervisernes udnyttelse af e-kompendierne. Men vi har fået forskellige signaler om, hvad underviserne opfatter som fordele ved e-kompendierne.

Den største fordel for underviseren er, at biblioteket garanterer, at den digitale ophavsret er håndteret professionelt. I takt med den digitale distribution af undervisningsmaterialer, er der voksende fokus på underviseres overholdelse af ophavsretsloven. Det er tidskrævende at sætte sig ind i reglerne på området, og det betyder, at der hersker en vis usikkerhed om, hvordan rettighedshavere skal respekteres. Det er derfor en aflastning for underviseren, at biblioteket er i stand til at navigere i den ophavsretslige jungle.

Underviseren opnår derudover en fleksibilitet i forhold til materialegrundlaget, da det er muligt at ændre kompendiet i løbet af semestret ved enten at tilføje eller udskifte artikler i takt med ny viden inden for fagområdet.

Endelig har underviseren glæde af kommunikationen med biblioteket ved en øget indsigt i bibliotekets materialebestand og servicetilbud til undervisnings- og forskningsformål.

Fordele for biblioteket

Vores erfaring er, at biblioteket opnår en række fordele ved at tilbyde e-kompendier som servicetilbud til undervisningsmiljøet. Som nævnt opnår vi først og fremmest en bedre udnyttelse af e-ressourcerne. Vi har set en markant stigning i brugen af e-tidsskrifter, som bl.a. kan tilskrives e-kompendiernes forbedrede synliggørelse af vores ressourcer.

I forbindelse med etablering af e-kompendierne opstår et samarbejde mellem bibliotek og underviser, som vi vurderer, er af stor nytte for biblioteket som aktiv partner i undervisningen. På HBA bruger vi vores kontaktpersonordning som afsæt for etablering af e-kompendier. Kort sagt, går ordningen ud på, at hvert institut har tilknyttet to eller tre medarbejdere fra biblioteket, som fungerer som samarbejdskanal mellem instituttet og biblioteket. Kontaktpersonen henter i dette samarbejde nyttig viden om undervisningens indhold og form, som bidrager til indsigt i materialebehov, undervisningsniveauer, fagområdernes terminologi og struktur samt de studerendes behov for undervisning i informationskompetence m.v.

Alt i alt opnås en tættere kontakt til en brugergruppe, som praktisk talt ikke kommer i biblioteket længere. Undervisere benytter i de fleste tilfælde vores ressourcer fra deres egne kontorer eller uden for Campus. Denne specifikke kontakt med underviserne i forbindelse med udarbejdelse af e-kompendier bidrager i

større sammenhæng til, at vi fortsat er i stand til at levere den service, som rent faktisk efterspørges af de faglige miljøer.

Sammenfattende kan man sige, at biblioteket i opgaven med e-kompendier viderefører sin traditionelle rolle som indholdsleverandør og derved placerer sig i et samspil med informationsteknologien og didaktikken, som væsentlige fundament for læringsmiljøet.

Processen

Da vi ikke længere er i projektfasen, men er gået over til drift, involverer opgaven efterhånden mange medarbejdere på biblioteket. Vi har derfor udarbejdet et procesdiagram, som beskriver arbejdsgange i de afdelinger, der er involveret. Under de forskellige faser i processen, linkes der videre til dokumenter, som indeholder f.eks. kontraktforhold for e-ressourcerne og omfangsregler i Copy-Danaftalen m.v.

Vi har ud fra de trykte kompendier kunnet se, at der er et vist genbrug af artikler år efter år og på tværs af kurser. Da vi derfor gerne vil have mulighed for at kunne genbruge de indscannede artikler, har Bibliotekets IT-afdeling udarbejdet en base til dette brug. I basen registreres de bibliografiske oplysninger på alle indscannede artikler og tilknyttes information om kurserne. Basen tjener desuden to andre formål. I aftalen med Copy-Dan forpligter vi os til at lave en krediteringsforside, som indeholder bibliografiske oplysninger om den enkelte artikel og en note om, at vi har tilladelse til publicering ifølge aftale med Copy-Dan. Vi forpligter os ligeledes til én gang om året at indberette til Copy-Dan, hvilke artikler der er indscannet, samt det antal studerende, der har

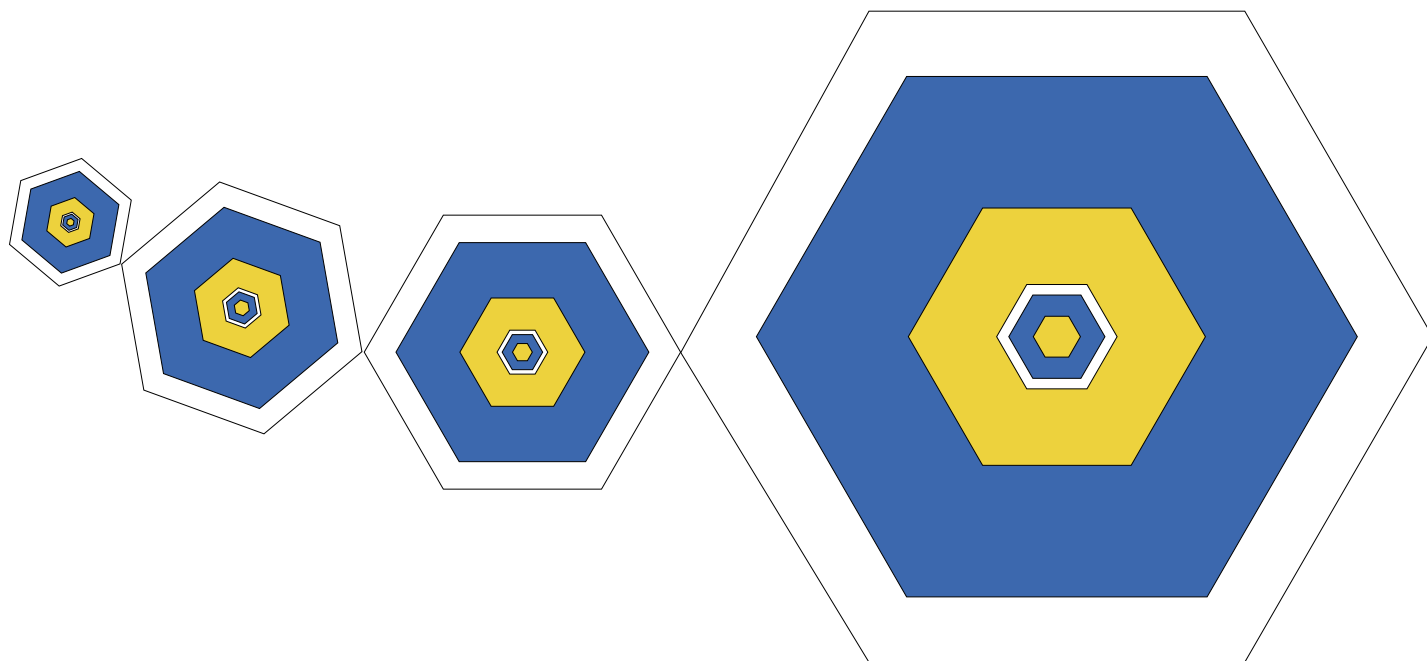
adgang til den enkelte artikel. Basen er derfor udarbejdet, så den indeholder og dermed opfylder alle tre krav.

Samarbejde med institutionen

En vellykket etablering af e-kompendier som en service fra biblioteket til undervisningsmiljøet baserer sig i høj grad på et samarbejde mellem biblioteket og flere aktører på institutionen.

Flere dele af organisationen bliver naturligt berørt af denne service. Det drejer sig om sekretærer, undervisere, trykkeri og boghandel. Sekretærene kommunikerer vi med i de tilfælde og på de institutter, hvor det er naturligt, at sekretæren tager sig af kommunikationen med biblioteket. Trykkeriet bliver i høj grad berørt, da deres omfang af arbejdsopgaver på sigt vil blive reduceret. For at imødegå denne udvikling er Handelshøjskolens trykkeri blevet draget ind i den del af processen, som består i den konkrete indscanning af trykte artikler.

Det kræver omhyggelige overvejelser at håndtere disse ændringer i arbejdsgange og samarbejdsmønstre for at sikre enighed om udviklingshastighed og konsekvenser for de berørte dele af organisationen. Det er derfor vigtigt, at beslutningstagere som f.eks. dekan for undervisning, universitetsdirektøren og chef for teknisk forvaltning løbende er orienteret og har indsigt i problemstillinger ved initiativet og projektets drift.

Erfaringsudveksling til andre DEFF-biblioteker

Fra DEFF har vi modtaget støtte til at sprede vores opnåede erfaringer på kompendieområdet til andre interesserede DEFF-biblioteker, og denne spredning har fundet sted ved en række workshops i løbet af foråret. Målet med de afviklede workshops var at give de deltagende biblioteker en grundig indsigt i HBÅs model for at tilbyde e-kompendier som service til studerende og undervisere. Workshopformen var samtidig med til at afdække egne problemstillinger og øge afklaring i forhold til løsningsmuligheder. En vigtig del af workshoppen var også at geare bibliotekerne til at kunne håndtere ophavsretten på en ressourcemæssigt forsvarlig måde, og her videregav vi vores erfaringer med Copy-Dan som licensaftalepartner på scanningsområdet.

Et af de aspekter, som vi diskuterede på workshoppen var, at vi ved at tilbyde e-kompendier ikke blot foretager en digitalisering af et trykt kompendium. Vi bidrager også til en forbedring af de studerendes studieproces, jævnfør resultater fra ovenstående brugerundersøgelse af de studerendes udnyttelse af e-kompendiet.

Fremtidig udvikling

HBÅ har igennem det sidste år brugt mange ressourcer på markedsføring, organisering og drift af e-kompendier, dels internt på biblioteket og dels i forhold til andre dele af institutionen. Der foreligger nu et nødvendigt udviklingsarbejde på it-siden, bl.a. med hensyn til optimering af adgangsstyring og integration med Campusnet.

Her er strategien, at vi bidrager og deltager i to projekter, hvor vi indgår i et samarbejde med andre institutioner om udvikling af bibliotekets rolle som materialeforsyner med afsæt i institutionens learning/content management system.

Dela: Digital Educational Library Access

Projektet hører under DEFFs programområde E-læring og er et samarbejde mellem en række universiteter med DTV som projektansvarlig. Mål for projektet: "Det primære mål er at skabe en direkte sammenhæng mellem udvalgte LMS/CMS'er og digitale biblioteksservices, bestående af såvel eksisterende databaser, som en database for læringsobjekter med eksempler fra et konkret kursus. Endvidere vil der blive udviklet løsninger, der sikrer, at digitale materialer (E-bøger, artikler, læringsobjekter, film m.m.), som i dag ligger på de enkelte forskningsbiblioteker, kan deles på tværs af institutioner."

Citat fra Projektansøgningen 2005: Dela: Digital Educational Library Access

Dela:
www.deflink.dk/arkiv/dokumenter2.asp?id=1597

<http://cvt.dk/pdm-pensumdata/dan/index.html>

PDM-Pensumdata – et projekt under Rektorkollegiets Projekt Digital Forvaltning

Rektorkollegiets Projekt Digital Forvaltning har planlagt etablering af et system for dokumentmapper til studerende ved danske universiteter – Program Dokumentmappe (PDM).

Som et delprojekt af PDM skal der udvikles et system til pensumdata, som dels omfatter et værktøj til generering af pensumlist/-kompendier, dels en service, der stiller pensumdata til rådighed for PDM.

Formål med projektet er:

- at udvikle et værktøj til generering af pensumlist/-kompendier, som kan bruges af alle danske universiteter,
- at forbedre adgangen til (online) pensumlitteratur,
- at promovere og arbejde mod brug af tilgængelige standarder,
- at tilgængeliggøre resultaterne generelt for den offentlige sektor
- at tilgængeliggøre de udviklede værktøjer som Open Source

Partnere i projektet er DTV, HBK og HBÅ – igen med DTV som projektansvarlig.

I samarbejde med de øvrige deltagende institutioner er det intentionen på baggrund af bl.a. vores erfaringer at skabe udviklingsresultater, som vi forventer på sigt helt eller delvist kan implementeres og anvendes i vores nuværende model for distribution af digital pensumlitteratur.
